

UNIVERSITATEA « BABEȘ-BOLYAI » - CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE LITERE

INSTRUMENTE LINGVISTICE

ÎN PRACTICA ȘI ANALIZA TRADUCERII LITERARE

Coordonator științific:

Prof.Univ. Dr. Ligia Stela FLOREA

Doctorand:

PAPP (căș. Kelemen) Kinga Éva

CLUJ-NAPOCA

2017

CUPRINS

INTRODUCERE	4
Cadru epistemologic, obiective și metodologie	4
Corpus	8
Traducătorii	10
Structura tezei	12
1. DISCURS TRADUCTOLOGIC ȘI MODELE ALE TRADUCERII	17
1.1. Definirea domeniului	17
1.2. Abordări ale traducerii	18
1.2.1. Abordarea lingvistică	18
1.2.1.1. Traducere și contrastivitate lingvistică	19
1.2.1.2. Spre o lingvistică a traducerii	26
1.2.1.3. Sociolingvistica și traducerea	34
1.2.2. Abordarea comunicațională	45
1.2.3. Abordarea textuală	48
Concluzii parțiale	54
2. Teorii ale traducerii	56
2.1.1. Teoria interpretării	56
2.1.2. Teoria acțiunii	60
2.1.3. Teoria <i>skopos</i> -ului	61
2.1.4. Teoria jocului	62
2.1.5. Teoria poli-sistemului	63
Concluzii	65
3. DESPRE CRITICA TRADUCERILOR	67
3.1. Conceptualizarea bermaniană a traducerii	70
Concluzii	76
4. ANALIZA TEXTUALĂ A DISCURSULUI, UN INSTRUMENT INDISPENSABIL ÎN ANALIZA TRADUCERII	78
4.1.1. Modelul de analiză a lui Dominique Maingueneau	78
4.1.2. Modelul de analiză a lui Jean-Michel Adam	90
5. LECTURA ÎN SERVICIUL TRADUCERII	105

5.1. Cititorul model și traducerea	105
5.2. Lectura ca enunțare	110
Concluzii parțiale	111
6. DE LA STUDIUL COMPARAT AL TRADUCERILOR LITERARE LA UN MODEL DE ANALIZĂ CRITICĂ A TRADUCERILOR	113
6.1. Considerații generale despre opera lui Guy de Maupassant	118
6.1.1. Viața și opera lui Guy de Maupassant	118
6.1.2. Maupassant discipol al lui Flaubert	120
6.1.3. Arta lui Maupassant	121
6.2. Analiza traducerilor românești	124
6.2.1. Le Papa de Simon/Tatăl lui Simon	126
6.2.2. La Parure/Giuvaierul/Bijuteria	143
6.2.3. Miss Harriet/Miss Harriet	158
6.2.4. Le bonheur/Fericirea	177
6.2.5. Mère Sauvage/Mătușa Sauvage	188
7. CONCLUZII FINALE	202
8. BIBLIOGRAFIE	225
9. ANEXE	237

Cuvinte cheie: *traducere literară, secvențe descriptive, narative și dialogale, coeziune textuală, izotopie, conectori, discurs indirect, punct de vedere reprezentat, analitica traducerii, tendințe deformante, cooperare textuală, strategii discursive, schema de analiză a traducerilor.*

REZUMAT

În lucrarea noastră de cercetare ne-am propus, în primul rând, să stabilim câteva repere metodologice pentru critica traducerii literare, pentru a ajunge mai apoi, la analiza critică a traducerilor românești după textele literare franțuzești. Am încercat să exploatăm datele furnizate de lingvistica textuală și analiza discursului pentru a pune bazele unei analize critice a traducerilor literare (din franceză în română). În aceasta rezidă, considerăm noi, caracterul inovator al cercetării noastre.

Principalele obiective au fost: (i) să stabilim un cadru teoretic adecvat care să ne furnizeze instrumentele necesare pentru analiză, (ii) să comparăm și să analizăm traducerile corpusului ales cu ajutorul instrumentelor furnizate de lingvistica textuală și analiza discursului și (iii) să identificăm etapele parcurse de-a lungul analizei noastre ca să stabilim o grilă de analiză a traducerilor textelor literare, din franceză în română.

Teza se situează în cadrul teoretic al lingvisticii textuale cu incursiuni în teoria enunțării și analiza discursului. Modelele teoretice pe care le-am exploatat sunt cele ale lui Jean Michel Adam, Dominique Maingueneau și, în parte, ale lui Alain Rabatel. Noțiuni precum *situație de enunțare, genul discursului, deictice spațiale și temporale, plan de enunțare, secvență narativă, polifonie și discurs indirect, progresie tematică, conectori, coeziune textuală, focalizare, secvențe descriptive, narative și dialogale, conținut implicit vs explicit, izotopie, funcțiile timpurilor verbale*, precum și noțiunea de *punct de vedere reprezentat*, am încercat să le folosim ca instrumente în analiza traducerilor.

Incursiunea în diferitele abordări ale traducerii (Vinay și Darbelnet, G. Mounin, M. Pergnier, Jean Delisle, Eugene Nida) ne-a furnizat niște repere cu privire la mecanismele operațiunii de traducere și în consecință ne-a ajutat să identificăm mai bine problematica traducerii.

Dacă am rezervat un loc destul de important modelului lui Antoine Berman cu privire la critica traducerii precum și teoriei cititorului model al lui Umberto Eco, este deoarece considerăm că noțiuni precum *analitica traducerii*, *tendențele deformante*, respectiv *cooperare textuală*, *strategii discursive*, *izotopie*, *dezambiguizare*, *structuri narative*, *previziuni inferențiale*, *lumi posibile* trebuie neapărat să completeze instrumentele cu ajutorul cărora am stabilit grila noastră de analiză a traducerii.

Fiecare traducere presupune înainte de toate o bună înțelegere a textului sursă. Pentru a înțelege un text, trebuie să-i înțelegem bine sensul. Este condiția esențială pentru ca proiectul de traducere să reușească. Înainte de a trece la analiza unei traduceri, trebuie să cunoaștem la fel de bine și textul sursă, și traducerile analizate. Astfel, înainte de a trece la analiza efectivă, este important să trecem prin câteva etape preliminare.

Deoarece obiectivul nostru a fost compararea și analiza traducerilor literare, a trebuit să ne construim un „bagaj cognitiv” despre autorul textelor traduse și despre opera acestuia. Ne-am interesat deci, despre acest autor, despre stilul său, despre temele specifice pe care le tratează ca să reușim să integrăm textele corpusului nostru într-un anumit context istoric, cultural și literar-artistic.

Apoi, am încercat să obținem informații despre traducători în măsura posibilului, trecând apoi la lectura/relectura originalului și a traducerilor pentru a identifica ceea ce Berman numește „zonele textuale problematice” sau, din contră „zonele miraculoase”.

Pentru a reuși să comparăm diferitele traduceri ale textelor alese, am dat și versiunea noastră personală de traducere. Considerăm că astfel am reușit să identificăm, mai bine problemele cu care s-au confruntat traducătorii și mai ales să observăm mai bine intențiile lor și să evaluăm rezultatele obținute.

Analiza propriu-zisă presupune patru etape importante: (i) analiza macrostructurală pentru a încerca să degajăm structura compozițională, progresia temporală, punctele de vedere, precum și structurarea semantică a textului (ii) analiza microstructurală pentru identificarea organizatorilor textuali, deicticelor personale temporale și spațiale, conectorii și markerii lingvistici, particularitățile lexicale și sintactice precum și efectele stilistice în vederea (iii) identificării tendințelor deformante și (iv) a greșelilor de traducere.

Corpusul este compus din pasaje luate din cinci nuvele de Guy de Maupassant, mai precis: *Le Papa de Simon*, *La Parure*, *Miss Harriet*, *Le Bonheur* și *La Mère Sauvage*, și traducerile propuse de Lucia Demetrius, Mihaela Istrati, Irina Petraș, Cezar Petrilă și Mihail Sadoveanu.

Alegerea corpusului a fost influențată de criteriile legate de obiectivele cercetării noastre: Am vrut să analizăm versiuni mai vechi, dar și mai noi ale traducerilor. În același timp am căutat cel puțin două versiuni de traducere pentru fiecare nuvelă. Considerăm important și faptul să avem pentru toate nuvelele alese, o versiune propusă de același traducător. Este cazul traducerilor propuse de Lucia Demetrius.

Alegerea textelor a fost determinată și de punctele comune pe care le-am găsit între cele cinci nuvele alese. Ceea ce apropie aceste nuvele, sunt tipurile de femei prin care Maupassant reușește să facă un fel de radiografie a societății timpului său.

Lucrarea este structurată după cum urmează:

I. Primul capitol include discursurile traductologice și modelele de traducere. Am studiat mai întâi una dintre lucrările care au avut un impact deosebit asupra studiilor traductologice deoarece propunea « o metodă de traducere », *La Stylistique comparée du français et de l'anglais* al P. Vinay și J. Darbelnet, apărută în 1958. În această lucrare, cei doi autori încearcă să dezvolte o abordare a traducerii pornind de la un studiu comparativ între franceză și engleză. Obiectivul autorilor a fost să identifice „o teorie a traducerii ce se bazează atât pe structura lingvistică, cât și pe psihologia vorbitorilor” (Vinay et Darbelnet 1977:26).

Apoi atenția noastră s-a îndreptat spre abordările lui R. Jakobson, G. Mounin și M. Pergnier care ne-au dirijat spre o lingvistică a traducerii. Datorită schemei comunicării verbale ale lui R. Jakobson, traducerea poate fi văzută ca act al comunicării. Abordarea funcțională a limbajului, a dat naștere teoriilor funcționale și culturale în traductologie. G. Mounin pune în discuție diferitele probleme ale traducerii punând accentul pe interferențele dintre limbi, problemele viziunii despre lume, amintește dificultățile traducerii și obstacolele lingvistice pe care traducătorii pot și trebuie să le cunoască. În opinia lui, o traducere nu poate fi perfectă cu atât mai mult că viziunea despre lume transmisă de limbi este, și ea, tot timpul reînnoită. Trebuie să vedem traducerea ca și cum n-ar fi „niciodată terminată, [...] niciodată imposibilă” (Mounin, 1963, p. 279).

M. Pergnier consideră că traducerea nu este o anexă a lingvisticii și este de părere că teoria lingvisticii și cea a traducerii sunt « imbricate și solidare. ». Pentru el traducerea este căutarea echivalențelor între semnele lingvistice în context, iar componentele enunțului trebuie să se refere la cunoștințele extralingvistice ce condiționează enunțarea și înțelegerea mesajului. În abordarea sociolingvistică a traducerii, el concepe operațiunea traducerii ca „o secvență de operațiuni concomitente și suprapuse ce acționează fie pe enunțul original, fie pe enunțul original și pe propunerea de traducere, fie pe produsul final al traducerii (Pergnier, 1993:213).

După abordarea lingvistică a traducerii, am prezentat abordările comunicaționale referindu-ne la abordarea lui E. Nida. El pune fundamentele teoriei sale pe mai multe surse (lingvistice, sociolingvistice, culturale și teologice). Pune sensul în centrul preocupărilor sale. Concepe transpunerea în termeni de decodare a nucleelor semantice ale textului inițial, de transfer inter-lingvistic și de restructurare a mesajului în limba țintă. Abordarea sa a condus la o ruptură de lingvistica contrastivă, înlocuind compararea unităților de traducere cu reacția cititorilor limbii țintă.

Demersul nostru continuă cu abordarea textuală a traducerii prin studiul modelului de analiză a discursului propus de Jean Delisle. Deși abordarea lui se referă mai ales la textele pragmatice, mecanismele operațiunii de traducere pot fi aplicate la orice tip de text.

II. Capitolul doi este dedicat teoriilor traducerii, mai precis teoriei interpretării, teoriei acțiunii, teoriei skopos-ului, teoriei jocului și a teoriei polisistemului. Chiar dacă aceste teorii se îndreaptă spre traducerea profesională sau spre interpretare, ele pot să ne ofere piste în analiza traducerilor. În centrul atenției teoriei interpretării se găsește sensul. Pentru a înțelege sensul, trebuie să avem un bagaj cognitiv, să înțelegem ce a vrut să spună autorul precum și să sesizăm contextul care este singurul care poate să înlăture problemele de ambiguitate și de polisemie. În plus, pentru a ajunge la înțelegerea totală la toate nivelele trebuie să înțelegem explicitul și implicitul, presupunerile și subînțelesurile.

Teoria skopos-ului se referă mai ales la textele pragmatice și la funcțiile lor în cultura țintă. Traducerea are o finalitate precisă și un produs final specific. Noțiuni precum fidelitate și coerență sunt două reguli pe care traducătorul trebuie să le respecte

după părerea lui Vermeer (1978). În funcție de finalitatea sa, textul tradus, poate fi identic cu textul inițial și atunci vorbim de principiul coerenței traducerii, sau poate fi diferit de textul inițial și atunci avem adecvare la skopos. Același text tradus poate fi o reproducere fidelă a originalului sau doar o adaptare. Din acest punct de vedere, diferitele traduceri ale aceluiași text pot fi acceptabile în funcție de skopos-ul pentru care au fost traduse.

Teoria jocului a încercat să ofere traducătorilor idei pentru a optimiza procesul de luare a deciziilor. În acest sens, potrivit lui Jiří Levý, actul de traducere este un proces continuu de luare a deciziilor. Traducătorul trebuie să facă alegeri între diferitele „instrucțiuni”, adică între alegerile semantice și sintactice posibile. Aceste „instrucțiuni” depind de contextul care, la rândul său, este construit în funcție de deciziile consecutive. Procesul de traducere este conceput ca un joc de șah unde fiecare decizie luată conduce la o altă decizie care depinde de cele luate înainte, dar și de orice decizie ulterioară.

III. În al treilea capitol am trecut în revistă diferitele abordări ale criticii traducerii oprindu-ne în special asupra concepției lui Berman asupra traducerii. Calitatea traducerilor a fost preocuparea traducătorilor de-a lungul anilor. Există două direcții principale în abordarea criticii traducerii, o abordare dirijată spre textul inițial, conform căreia traducerea trebuie să fie fidelă originalului și traducătorul este invizibil și o abordare dirijată spre textul țintă, conform căreia o traducere bună este aceea care este acceptată de publicul țintă și traducătorul devine, el însuși, autor. G. Toury concepe traducerea ca o operațiune de transfer de text, care trebuie realizată în conformitate cu normele lingvistice și culturale ale societății țintă. Katarina Reiss propune o abordare textuală a calității traducerilor. Potrivit lui J. House, evaluarea traducerilor trebuie să țină seama de caracteristicile lingvistice și situaționale ale textului original și ale textului țintă. El stabilește un profil textual bazat pe o analiză detaliată a textului original. Apoi, stabilește un profil al textului țintă cu ajutorul aceluiași tip de analiză. În cele din urmă, compară cele două profile textuale pentru a stabili diferențele care le separă. Aceste diferențe vor constitui baza unei judecăți globale asupra calității traducerilor. Pentru A. Berman „esența traducerii este aceea de a fi deschidere, dialog, metisaj, descentrare . Ea este punere în relație, sau nu este nimic”(Berman, 1984 :16).

Metoda critică pe care Berman o propune în ultima sa carte *Pour une critique des traductions : John Donne*, pune accentul pe critica productivă, deoarece ea poate

deschide calea spre retraduceri ale unei aceleiași opere. Propune o „analiză riguroasă a unei traduceri, a trăsăturilor sale fundamentale, a proiectului care i-a dat naștere, a orizontului în care s-a născut, a poziției traducătorului” care permite identificarea „adevărului unei traduceri” (Berman 1995:13-14).

IV. Deoarece A. Berman, în analiza traducerilor propune ca prima etapă lectura și relectura traducerilor precum și relectura textului original, în al patrulea capitol n-am îndreptat atenția asupra cititorului model pe care U. Eco îl propune în lucrarea sa *Lector in fabula*, și a cititorului cooperativ pe care D. Maingueneau îl propune în *Manuel de linguistique pour le texte littéraire* (2010). Textul pentru U. Eco este „întrețesut cu spații albe, cu intervale de umplut, iar cel care l-a făcut prevedea că ele vor fi umplute și le-a lăsat albe” (Eco, 1990:66-67). Textul are nevoie de un cititor model care să aibă competența să umple aceste spații albe. În cazul textelor de tradus, traducătorul este poate cel mai bun cititor pe care un text îl poate avea deoarece, încercând să traducă textul, el începe să-i aprofundeze sensul.

V. La baza oricărui proiect de traducere trebuie să existe o cunoaștere aprofundată a textului de tradus.

Al cincilea capitol este dedicat analizei textuale a discursului din care am studiat abordările pe care D. Maingueneau și J.M. Adam le propun. Cercetarea în lingvistica textuală este strâns legată de abordarea lingvistică a textului literar. Unitățile textuale de bază, operațiunile ce asigură coeziunea textuală, timpurile verbale, formele și strategiile discursului indirect, organizarea textului (descriptiv, narativ și dialogal) sunt câteva din problemele pe care analiza textuală le pune în discuție. Le-am parcurs pentru a identifica instrumente pentru modelul nostru de analiză a traducerilor.

VI. Cel de-al șaselea capitol este format din partea practică a cercetării noastre în care am analizat corpusul ales, adică pasajele preluate din cinci nuvele ale lui Guy de Maupassant însoțite de traducerile lor în limba română. După examinarea principalelor etape ale vieții și operei lui Maupassant, și după evidențierea trăsăturilor dominante ale operelor lui Maupassant, am studiat fiecare nuvelă cu variantele de traducere, încercând să evidențiem problemele pe care pasajele selectate le pun traducătorilor, posibilele greșeli în traducere sau pasajele care au o traducere bună, încercând în același timp să

oferim propria variantă de traducere. După analiza corpusului am elaborat o schemă de analiză critică utilizând instrumentele lingvistice utilizate în analiza noastră.

Toate reflecțiile, precum și toate analizele pe care le-am efectuat, cu siguranță nu vor epuiza un subiect atât de „bogat”. După cum indică titlul tezei noastre, precum și obiectivul nostru principal, am vrut doar să găsim instrumente care să ne poată ajuta să analizăm traducerile literare din franceză în română. Deoarece tema este foarte vastă și există numeroase studii în domeniul traductologiei și a analizei textuale a discursului, această temă ar putea avea mai multe puncte de pornire și ar putea fi studiată din mai multe puncte de vedere.

+